

INTERVIEW

FILOSOFIE OP ZOEK NAAR HET GOEDE MOMENT

Joke Hermesen werd een bestseller-filosofo met *Stil de tijd*, een ‘pleidooi voor een langzame toekomst’. Met haar nieuwe boek, *Kairos*, kunnen we weer de mouwen opstropen en opgaan in het juiste ogenblik. ‘We kunnen de hulp van die gekke Griekse god Kairos goed gebruiken.’

‘UIT DE KLOKTIJD RAKEN IS PURE VRIJHEID’

HANS COTTYN

We gaan niet goed om met tijd. We vinden voortdurend dat we er geen hebben, of niet genoeg. En we zijn experts geworden in het verlummelen ervan. In *Stil de tijd* had Joke Hermesen het over filosofen, schrijvers, schilders en componisten die de sprong maken van ‘tijd hebben’ naar ‘tijd zijn’. Het boek uit 2009 werd met een oplage boven de 70.000 exemplaren een verrassende hit. Verrassend, want hoe toegankelijk geschreven ook, het blijft een boek dat dieper graaft dan de gemiddelde thriller of chicklit. Dat heet dan allicht het juiste boek op het juiste moment. Hermesen: ‘Ja, ik heb wel iets met timing. Als filosoof probeer ik een beetje een jazzmuzikant te zijn. Mijn lezingen zijn ook altijd een soort improvisaties.’ Timing, het is een eigentijdse manifestatie van de vergeten Griekse god Kairos, de jongste zoon van Zeus. De andere, bekendere god die we met tijd associëren is Chronos, meestal afgebeeld als een oude man met een baard en een zandloper. Hij staat voor de meetbare kloktijd. Kairos daarentegen is een jonge, gespierde god met vleugels aan schouders en voeten. Hij toont het andere gezicht van de tijd en staat voor tijd die bevologen maakt, inspirerend is. Kairos is helemaal kaal maar heeft op zijn voorhoofd een haarlok. ‘Kairos is de god van het geschikte ogenblik, van de intense aandacht. Om het moment van vernieuwing, inzicht en inspiratie te grijpen moet je geconcentreerd zijn, hyperalert, gebogen over je eigen ziel, op één ding gericht, de specifieke context tot in alle details bestuderen. Dan pas kun je Kairos bij zijn lok grijpen. Uit de kloktijd raken is pure vrijheid, die

moeten we leren herwaarderen.’

Op weg naar dit interview hoorde ik op de radio een uitspraak van componist Leonard Bernstein: ‘Om iets groots te bereiken, heb je twee dingen nodig. Een plan, en te weinig tijd.’

‘Ja, dat herken ik. Zonder deadline was dit boek er niet geweest, al is het drie maanden later klaar dan voorzien. Ook ik heb, zoals velen, aanleg tot treuzelen. Het is zeer verleidelijk om te denken dat je ergens geen tijd voor hebt. Grappig dat dit boek dan ook het eerste is waar ik de deadline niet voor haal. Maar het gaat er vooral om het juiste evenwicht tussen Chronos en Kairos te bereiken.’

Tot de zestiende eeuw dook Kairos voortdurend op. Waarom kennen we hem nu niet meer?

‘Sinds de industrialisering gingen we arbeid in tijd meten. We voerden prikklokken en fabrieksfluiten in. De kloktijd werd geld. We hadden de klok nodig om ongelukken met trein of vliegtuig te voorkomen. Chronos heeft Kairos verdrukt. We vergaten dat er ook een andere, meer innerlijk ervaren en persoonlijke tijd bestond.’ ‘De kloktijd is vereconomiseerd, en de economie kent de wetmatigheden van versnelling en groei, en schaarste en gebrek. Die bepalen onze ervaring van tijd. We hebben de afgelopen twee eeuwen in de industrie, het huishouden of het transport duizenden tijdsbesparende machines bedacht. Met als resultaat dat we minder tijd hebben dan ooit tevoren. Die verwevenheid met de economie heeft ons vervreemd van de tijd, en van Kairos.’

Maar het is een comebackkid.

‘Meer en meer filosofen beginnen de laatste jaren over Kairos te schrijven. Ook tv-makers, thriller-auteurs, striptekenaars en marketeers hebben hem herontdekt. Met Kairos probeer ik de tijdgeest te pakken.’

Kan Kairos zin geven aan het bestaan?

‘De klassieke instituten voor duiding zijn weggefallen. De kerk, maar ook de politieke ideologieën, de partij, de toneelvereniging, al die clubs waar we vroeger lid van waren... Het is verdwenen zonder dat er veel voor in de plaats is gekomen. Ik geloof niet dat een monotheïstische god ons nog kan overtuigen. Dat hebben we geprobeerd, met matig succes. Maar de religieuze behoefte is niet verdwenen. Ik geloof met Nietzsche dat we het goddelijke binnen de mens moeten zoeken, om het nieuwe te vinden.’

Kairos komt in een flits langs en is maar te grijpen aan zijn kuif.

‘In het Kairos-ogenblik zijn betekend in de flow zijn: je vergeet de kloktijd en raakt meer verbonden met zowel het stromen van de tijd als met jezelf en de wereld om je heen’

Ik krijg al stress: kans niet gegrepen is kans verkeken.

‘Ja, en dan glijden je handen langs zijn kale schedel af. Kairos heeft niet zozeer met stress te maken als wel met het focussen van de aandacht. In *Stil de tijd* lag de nadruk op het durven wegdromen, op de ontspanning. Na de rust moeten we op een bepaalde manier weer in beweging komen, niet lukraak, in het wilde weg, maar door heel scherp de aandacht te bundelen en de omstandigheden zorgvuldig te bestuderen. In het Kairos-ogenblik zijn betekend in de flow zijn: je vergeet de kloktijd en raakt meer verbonden met zowel het stromen van de tijd als met jezelf en de wereld om je heen. Het is een moment van transgressie. Van daaruit kan de mens toekomen aan wat hem als mens het meest bepaalt: het vermogen om het nieuwe te scheppen en de empathie, het kunnen meevoelen met anderen.’

Icarus, een gevleugelde én bevlogen jongeling uit de Griekse mythologie, wilde een nieuw begin maken. Hij was zeer creatief en vloog het doolhof uit. Maar het liep niet goed af.

‘De moderne mens worstelt voortdurend met opposities: autochtoon-allochtoon, arm-rijk, man-vrouw, Noord-Europa-Zuid-Europa, moslim-niet-moslim. Kairos heeft alles te maken met het scheppen van een nieuw evenwicht tussen beide polen van een oppositie. De juiste handeling vericht je als je vaardigheden en je doel in evenwicht zijn. Icarus was eigenlijk pure hoogmoed, geen evenwicht. Kairos geeft niet alleen het juiste ogenblik voor een handeling aan, maar ook de juiste maat. We bevinden ons in een tijd

van transitie waarin we op allerlei terreinen zoeken naar nieuwe verhoudingen. Dat maakt Kairos op dit moment zo boeiend als allegorische figuur, en verklaart waarom hij overal opduikt.’

Kunst en literatuur kunnen leiden tot onbewaakte, bevlogen Kairos-ogenblikken?

‘Ja, als we lezen of naar muziek luisteren bundelen we onze aandacht en herstellen we met behulp van onze verbeelding de verhouding tot onszelf. Zo kan de kunst ons het Kairos-ogenblik binnenleiden. Kunst heeft decennialang tegen een grote scepsis en ironie moeten opboksen. Maar het tij keert: er is een nieuw engagement in de kunst aan het ontstaan. Hoe kunnen we weer enthousiasme en inspiratie in ons leven brengen, is de vraag nu. De kunst kan daar een rol in spelen, zoals Sloterdijk met behulp van Rilkes dichtregel zegt: “Je moet je leven veranderen.” Ik geloof dat de kunst ons inderdaad kan oproepen tot zowel verandering als mededogen, mits we ons voor de transgressieve kracht ervan openstellen en kunst niet ook tot een economisch product reduceren.’

Moet verandering niet komen van de politiek?

‘We verwachten na het mislukken van het marxistische experiment niet veel wezenlijke veranderingen meer van de politiek. Bovendien zijn de laatste politieke ideologieën verworden tot totalitaire regimes. Dus hebben we een groot probleem. We keren ons af van de politiek, en Marx noch God inspireert ons tot het goede. Zo kon het kapitalisme in een hysterische vorm van hyperkapitalisme ontstaan, dat tot alle geledingen van

de samenleving is doorgedrongen. Niet alleen de banken, maar ook het onderwijs en de zorg ademen de neoliberale, meritocratische geest. De menselijke maat is verdwenen. We moeten ons weer gaan afvragen wat de mens is en hoe die menselijkheid, dus zijn vermogen tot creativiteit en zijn vermogen tot empathie, kan gedijen. En daarbij kunnen we de hulp van die oude gekke Griekse god Kairos goed gebruiken, zoals ik in mijn boek laat zien.’

U pleit voor de ‘utopie van de verbeelding’. Zorgen utopieën niet altijd tot geloofswanen en het verketteren van de ongelovigen?

‘Een utopie is iets anders dan een blauwdruk van een maatschappij. Een utopie betekent juist letterlijk een nog niet bestaande, maar wel goede plaats. Deze utopie zullen we dus telkens opnieuw moeten ontwerpen: het zijn de stippen aan de horizon waarnaar we onze armen kunnen uitstrekken, zodat we weer een beetje in beweging komen. De geest van de utopie moet getuigen van de menselijke hoop en het verlangen dat het beter kan, zoals Ernst Bloch in heel zijn werk liet zien. Jonge kunstenaars, schrijvers en filosofen durven tegenwoordig weer nieuwe utopische voorstellingen te presenteren, juist als een pleidooi voor die verbeeldingskracht die zich richt op het nieuwe. Deze nog niet gerealiseerde mogelijkheden liggen al wel om ons heen te sluimeren, maar zijn als het ware nog toegedekt door clichés en idefixen; ze moeten uit de steen worden gehouden. De voorwaarde

Joke Hermesen: ‘Hoe kan de menselijkheid en dus zijn vermogen tot creativiteit en tot empathie weer gedijen?’ © Kick Smeets/Hollandse Hoogte

Lees verder op blz. L6

Vervolg van blz. L5

daartoe is een kritisch bewustzijn tegenover de status-quo, anders ga je nooit de beitel hanteren.'

Uw boek eindigt met een 'abecedarium van het nieuwe begin', vol begrippen uit de transitiebeweging. Toch een statement.

'Het roer moet om. We moeten op een andere manier met onze energiebronnen omgaan, anders gaan consumeren en produceren, anders met onze tijd omgaan, nieuwe manieren vinden om de hebzucht en het egoïsme van mensen te beteugelen, op zoek gaan naar nieuwe inspiratiebronnen. Enkele voorbeelden daarvan heb ik in het abecedarium opgenomen, om het filosofische betoog te concretiseren. Die ideeën en initiatieven zijn stuk voor stuk gericht op duurzaamheid, solidariteit, gemeenschappelijkheid. In Nederland begint men bijvoorbeeld de zorg weer lokaal te organiseren en stijgt de roep om schaalverkleining van de immense onderwijsinstituten. Defuseren luidt het devies binnen de zorg en het onderwijs: kleinschalig, lokaal, solidair, vertrouwd en transparant. Het personeel is zeer enthousiast. Iedereen knapt ervan op.'

U ziet voor Kairos een grote rol weggelegd in het onderwijs.

'De laatste jaren zijn we in Nederland van het klassikale lesmodel afgestapt, en daarmee van de docent die een leraar is, maar je kunt je afvragen of dat een goede zaak was. Met Arendt probeer ik in mijn boek uit te leggen dat in elk kind een nieuw begin zit en in elke nieuwe generatie een revolutionair potentieel. Daarom is het goed om in de pedagogie enigszins conservatief te zijn. We moeten een beetje zuinig zijn op onze tradities en die niet vanwege een technologische innovatie overboord willen gooien, zoals in Nederland gebeurt op de iPadscholen. We zijn gaan geloven dat we de tradities niet meer moeten kennen. Kennis hoeven we niet meer te verwerven, want alles zit toch in de iPad. Maar een tablet moet natuurlijk een middel zijn en geen doel op zich. We hebben toch ook nooit een "inktpotschool" gehad? En jongeren worden het ook weer moe, geloof ik. Een juf zei me dat meer en meer kinderen vragen om eens een dagje niet op de iPad te moeten. Ze doen het thuis al zoveel. Het woord "school" komt trouwens van het Griekse "scholē", rust. Ooit dachten we dat dat de kern moest zijn van een school. Afwachten, rusten, dagdromen, mijmeren, allemaal voorwaarden om het nieuwe te kunnen leren.'

Het is moeilijk om tegen uw pleidooi te zijn voor het intenser beleven van tijd en kunst. Maar leg dat maar uit aan een alleenstaande moeder van drie die twee jobs combineert om de hypotheek te kunnen betalen.

'Als filosoof kun je alleen iets schrijven dat iemand anders ergens bewust van maakt of inspireert. Na lezingen komen net die moeders vaak aan mijn tafel zeggen dat mijn boek hen geholpen heeft om in te zien dat een vermeerdering van materiële welvaart niet noodzakelijk tot meer geluk leidt. Dat is een begin.'

JOKE J. HERMSEN
Kairos. Een nieuwe bevlogenheid.
Arbeiderspers, 312 blz., 19,95 € (e-boek 14,99 €).

★★★★★

Het boek verschijnt op 4 maart.

Niet bang om als een wereldvreemde technofob weggezet te worden?

'Ach, ik gebruik de sociale media, ik doe onderzoek op mijn computer. Het is geweldig dat ik toegang heb tot alle bibliotheken van de wereld, maar af en toe moet je die dingen uitzetten. Je moet de input stoppen, hoe aantrekkelijk het ook allemaal is, omdat je hersenen af en toe rust nodig hebben om alle informatie te verwerken. Als we niet geregeld offline gaan, raken we overspannen. We besteden inmiddels al miljarden aan allerlei stressgerelateerde ziektebeelden als slapeloosheid, depressie, aandachts- en concentratiestoornissen. We houden ons met pillen op de been. Het gaat ver. We hebben de technologie nodig om de technologie af te stoppen. Vind de uitknop, ga een paar uren per dag offline. Het kost niets. Nog nooit was er zo'n goedkope en doeltreffende therapie. Zet je autoreplay op, en *du moment* komen de creatieve ideeën.'

'Je hersenen hebben af en toe rust nodig om alle informatie te verwerken. Vind de uitknop, ga een paar uren per dag offline. Het kost niets'

BOEKENNIEUWS

BOEKHANDEL

Verkoop poëziebundels verdubbeld in Poëzieweek

Vergeleken met de gemiddelde verkoop nam de afzet van poëziebundels tijdens de Poëzieweek 2014 in Vlaanderen toe met 103 procent. Dat is meer dan het dubbele van in Nederland; daar steeg de verkoop met 45,6 procent, melden de organisatoren. De Poëzieweek liep van 31 januari tot en met 5 februari. In Vlaanderen deden de voor de Herman de Coninck Prijs genomineerde dichtbundels van Paul Bogaert, Miriam Van hee en Max Temmerman het goed, naast de bloemlezingen van oorlogspoëzie van Geert Buelens en Chris Spriet. Opvallend is voorts dat er geen enkele overlapping is met de top tien in Nederland.

COLUMN

Kluun wil originele namen van Polare-winkels terug

In een opiniestuk in *NRC Handelsblad* vraagt de populaire Nederlandse schrijver Kluun aan Paul Dumas, de investeerder achter de failliete boekhandelketen Polare, om de originele namen van de boekhandels weer vrij te geven. Dumas had in dezelfde krant gemeld dat de namen die de boekhandels droegen voor de uniformisering tot Polare, aan de bank verpand zijn. 'Wie nu een oude naam opnieuw wil gaan gebruiken, zal die moeten verwerven' – dus betalen. Kluun vindt dat niet kunnen. Namen als Donner en Scheltema behoren aan de literatuur. 'Geef ze de naam terug die er boven de deur van de winkel moet prijken. De prachtige Hollandse naam die de boekwinkel in hun stad altijd heeft gehad, de naam waar iedere lezer in die stad nog steeds warme gevoelens bij heeft.'

THRILLER

Arjen Lubach brexit nieuw einde aan boek

De Nederlandse schrijver en cabaretier Arjen Lubach heeft een nieuw einde bedacht voor zijn lovend besproken en bekroonde thriller *IV*, meldt *NRC Handelsblad*. Hij kwam op het idee om het slot te veranderen toen hij vorige zomer zijn boek voor televisie aan het bewerken was. Zijn uitgeverij, Podium, was bereid om ook de boekversie aan te passen. Lubach herschreef de laatste 27 bladzijden. Hij wil niets verklappen. Het boek met het nieuwe slot ligt dit weekend in de winkel.

ACTIE

Boekverkopers protesteren naakt tegen censuur

Franse boekhandelaars protesteren met een ludieke naaktfoto tegen de oproep tot censuur van een jeugdboek dat bloot bespreekbaar wil maken bij de jeugd. De Franse ex-minister Jean-François Copé was geschokt door het feit dat schrijfster Claire Franek en tekenaar Marc Daniau in hun kinderboek *Tous à poil!* onder anderen een politiemannet en een leraar uit de kleren laten gaan. Hun bedoeling is de schaamte te leren overwinnen, maar dat bevalt Copé niet. De boekhandelaars gingen naakt op de foto uit solidariteit met de auteurs. Het boek dateert trouwens van 2011, maar Copé ontdekte de 'schande' pas deze maand.

De naakte Franse boekverkopers. © rr

Mario Vargas Llosa keert met 'De bescheiden held' terug naar het decor van zijn jeugd, onder meer de stad Piura. © Michael S. Yamashita/Corbis

ROMAN **MARIO VARGAS LLOSA HAALT EEN IDEE UIT DE KRANT**

Een feuilleton met happy end

De bescheiden held is een prettig weerzien met Mario Vargas Llosa en met enkele van zijn bekendste romanpersonages. Een soap van een humanist in hart en nieren. **MARIJKE ARIJS**

notities van don Rigoberto en *Lof van de stiefmoeder* – en met kolonel Lituma uit *De geesten van de Andes*, die inmiddels tot *sargento* is bevorderd.

Maffia

Het idee voor zijn jongste haalde Vargas Llosa uit de krant. De baas van een Peruaans transportbedrijf weigerde zich door de plaatselijke maffia te laten afpersen. Deze dappere man stond model voor de held uit de titel. Felicito Yanaqué, een kleine ondernemer die zich heeft opgewerkt uit het niets, wordt gechanteerd door de maffia, maar vertikt het om voor de bedreigingen van dat gespuis te zwichten. Zijn vader heeft hem op zijn sterfbed de raad gegeven nooit over zich heen te laten lopen, en dat doet Felicito dan ook niet, zelfs niet als zijn leven, dat van zijn vrouw en dat van zijn jonge maitresse een hel wordt. In het volgende hoofdstuk gaat de reis van Piura naar Lima, waar de oude Don Ismael Carrera, eigenaar van een verzekeringsmaatschappij, zijn vriend Rigoberto vraagt getuige te zijn bij zijn huwelijk met zijn veertig jaar jongere dienstmeisje. Alsof het leven zo nog niet ingewikkeld genoeg is, krijgen de per-

sonages ook privé heel wat te stellen. Is Felicito's oudste echt zijn zoon? De jonge Miguel groeit op voor galg en rad, en de tweeling van Ismael deugt ook voor geen meter. De twee leeglopers, bijgenaamd 'de hyena's', hopen dat hun vader zo snel mogelijk de pijp uit gaat, om de erfenis te kunnen opstrijken. Ook Don Rigoberto krijgt grijze haren van zijn puberzoon, die wordt gestalkt door een zekere Edilberto Torres. Is dit ongunstige heerschappij, dat opduikt op de meest onwaarschijnlijke momenten en plaatsen, een product van Fonchito's verbeelding, een pedofiel of de baarlijke duivel? Het personage inspireert Vargas Llosa tot een paar overpeinzingen over de vrijheid en over het kwaad, dat een onontkoombaar nevenpro-

duct is van de vrijheid. De functie van deze al te breed uitgesponnen passages is niet helemaal duidelijk, maar misschien is het niet zo gek dat de duivel zich manifesteert in een zondige tijd, waarin het kwaad oppermachtig regeert. De twee grote verhaallijnen komen aan het eind netjes samen en de vele secundaire geschiedenissen zijn er allemaal mee verwoven, want een roman is, zoals het leven zelf, een labyrint waarin je blijft verdwalen.

Liberalisme

Als je Vargas Llosa mag geloven, is het bedroevend gesteld met de wereld. In zijn oude dag moppert de auteur op de jeugd van tegenwoordig, die 'syncopisch en aapachtig' praat en een 'gruwelijke mengelmoe van straattaal en afkortingen' bezigt, maar zijn scherpste pijlen zijn gericht op de media: 'In deze tijd, of althans in deze maatschappij, had de journalistiek niet de functie om informatie te verstrekken, maar om elke vorm van onderscheid tussen leugen en waarheid te laten verdwijnen, de werkelijkheid te vervangen door een fictief verhaal, waarin zich de onafzienbare massa van complexen, frustraties, haatgevoelens en trauma's manifesteer-

de van een publiek dat werd aangevreten door rancune en jaloezie.' Zijn helden zijn hardwerkende, rechtshapen ondernemers, die corruptie en chantage onversaafd het hoofd bieden, lak hebben aan sociale conventies en zich helemaal uit het niets hebben opgewerkt. Zonder die fatsoenlijke, rechtshapen lieden gaat een land finaal naar de verdommenis. Deze humanist in hart en nieren maakt zich bijzonder druk over de ongebreidelde hebzucht van de mensen en over andere kwalen die inherent zijn aan de neoliberale maatschappij waar hijzelf altijd zo'n vurig voorstander van is geweest. *De bescheiden held* is bepaald geen *roman à thèse*, maar het boek kan wel gelezen worden als een lofzang op het liberalisme en het vrije ondernemerschap. Overspel, chantage, ontvoeringen, hebzucht en wraak zijn de smeuge ingrediënten van deze soap, die veel weg heeft van een onderwets feuilleton, en de afleveringen zijn vakkundig met cliffhangers aan elkaar gehaakt. *De bescheiden held* is geen meesterwerk dat de auteur lang zal overleven, maar een zeer genietbaar, licht verteerbaar tussen-dortje met een happy end, waarin de goeden worden beloond en de slechten voorbeeldig worden bestraft.

MARIO VARGAS LLOSA
De bescheiden held.
Vertaald door Mariölene Sabarte Belacortu, Meulenhoff, 352 blz., 22,95 €.
Verschijnt op 5 maart

Overspel, chantage, ontvoeringen, hebzucht en wraak zijn de smeuge ingrediënten van deze soap